

To Bryllupper —

et i Skrydstrup 1685 og et i Sønderballe 1686.

Af Pastor emer. M. H. Nielsen.

I. Paa Bryllupsgaarden i Skrydstrup.

Lørdag den 18. Oktober 1685 holdtes der Bryllup hos Gaardmand Thomas Tjellesen i Skrydstrup.¹⁾ Navnet paa Brud og Brudgom nævnes ikke, men det maa vist have været sit eget Bryllup, han fejrede. Det omtales nemlig som »Thomas Tjellesens Bryllup«. Og det har vel været et Bryllup, som Bryllupper var flest paa den Tid. De strakte sig gerne over flere Dage. Sjældnen blev der sparet paa Maden, som Gæsterne selv for en stor Del havde sørget for ved at sende Smør, Æg, Fjerkræ, Skinke o. s. v. til Bryllupsgaarden. Drikkevarer blev der ogsaa jævnlig nydt rigeligt af, undertiden mere end godt var. Det var som ved andre festlige Lejligheder — navnlig Øllet, det gik ud over.

Mange Gæster synes der ogsaa at have været med ved Thomas Tjellesens Bryllup. De fleste var vel nok fra Sognets Hovedby, Skrydstrup, men der var ogsaa Folk fra Uldal og fra Hørlyk. Enkelte udensogns Gæster var der ogsaa. Allerede her skal vi nævne enkelte af Gæsterne ved Navn.

Der er først Sognets Præst, Hr. Mathias. Hans fulde Navn er Mathias Thomsen Schinck. Han var Fynbo, barnefødt i Odense. Inden han blev Sognepræst i Skrydstrup, havde han været Kapellan hos sin Forgænger i Embedet, Hans Pedersen, der synes at være død først paa Aaret 1669. Maaske har han været gift med en Datter af Hans Pedersen. I et Skifte efter denne, dateret 3. Febr. 1669, siges det, at »den salige Mands Livsklæder, som ikkun vare saare ringe, ere sønderskaaren og gjort hans Datters Søn Klæder af og Enken et Skjørt.« Det er muligt, at denne Datter har været gift med Kapellanen. Ret længe kan Ægteskabet i saa Fald ikke have varet, idet han 1675 bliver gift med en Datter af den tidligere Borgmester Lauritz

Knudsen i Haderslev. Hun hed Birgitte.²⁾ Han var Præst her til sin Død 1704. De to sidste Aar havde han vistnok sin Efterfølger, Peder Rasmussen Als, som Medhjælper.³⁾ I sin Beskrivelse af Haderslev Amt fra 1775 siger P. Rhode om ham, at han var »velstuderet og havde Rigdom«. Paa sidstnævnte Punkt var han en Modsætning baade til sin Forgænger og sin Efterfølger.

Saa er der Sognets Degn Johan Degn, som han altid kaldes i Tingbogen. Hans fulde Navn var Johan Hansen, og han var Gaardmand i Skrydstrup.^{3a)} I Tingbogen nævnes han allerede 1669 i det omtalte Skifte efter Hans Pedersen. Der staar heri, at Johan Degn har 4 Mark tilgode for »begge Begravelser. ^{3b)} Endvidere hører vi, at den fattige Præst, der har Kreditorer spredt omkring i alle Verdenhjørner, før sin Død har foræret Degnen sine Støvler og Sko — »for han tjente hannem i sit yderste«. Det tyder paa et godt Forhold mellem de to, vel ogsaa paa, at Johan Degn har været en tjenstvillig Mand. I samme Retning tyder vist ogsaa det, vi ellers hører om ham. En kort Overgang er Forholdet mellem ham og hans Bysbarn Niels Christensen dog mindre godt. En Dag i August 1680 har de i Skrydstrup Kro vekslet »tvistige Ord« med hinanden. Det ender med Proces. Ved et Møde for Øvrigheden kommer det dog snart til Forlig. Begge Parter betaler i Fællesskab Gebyret til Øvrigheden. Niels Christensen, der maa have været den mest skyldige, skal alene »staa for kongelige Brøder«. Hermed skal »al Kiv og Trætte« mellem de to være »ophævet, død og magtesløs«. Skulde nogen af dem bryde Freden, forpligter han sig paa Forhaand til at betale 10 Rd. i Bøde til Kongen.

Endelig nævner vi som Gæster ved Brylluppet Gaardmand Peder Lassen i Skrydstrup og Aftægtsmand Peder Hørlyk i Hørlyk. De to var Svogre. og det er dem, der bliver Hovedpersoner i det, som her skal berettes. Den førstnævnte synes af Natur at have været noget hidsig og haardhændet. For faa Aar siden havde hans Fader, Las Jørgensen, for Retten ført Klage over, at Sønnen havde overfaldet ham »med Slag«. Ogsaa her kommer det til Forlig »formedelst Godtfolks Forbøn og

Mellemhandling«. Faderen »rækker Hand til sin Søn og eftergiver hanném .., hvorpaa Sønnen bad strax sin Fader om Forladelse og udlover efterdags at ville leve ærlige og vel imod sine Forældre«.

Man var paa Bryllupsdagen naaet hen »ad Aften«. Johan Degn har, som han selv siger, »faaet Brud og Brudgom til Seng«. Det havde i tidligere Tid været Skik, at alle Gæsterné fulgte Brudgom og Brud til Sengs i Brudekammeret. Præsten holdt her en Tale til Brudeparret, der blev sunget Sange eller Salmer, og Brudeparret knælede ned i Bøn foran Brudesengen, inden de betraadte denne. ⁴⁾ Det er sikkert nok en Rest af denne gamle Skik, vi her staar over for. Muligt er det vel ogsaa, at andre end Degnen har taget Del i denne Følgen til Sengs. Saa meget er imidlertid vist, at der ikke kom ret megen Glæde ud af dette Foretagende, for Brud og Brudgom stod snart efter op af Sengen. Grunden hertil er sikkert den, at der blev Ustyr blandt Gæsterne, og at nogle af dem kom ind i Brudekammeret.

Først kom Peder Hørlyk. Han havde bedt sin Svigersøn, Hans Persen i Uldal, følge med derind: »Der vilde de sidde og drikke en Kande Øl sammen med Ro.« Sønnen Niels følger efter og siger til sin Fader: »Vil I følges med ind i Salen?« Men denne svarer: »Nej, her vil jeg blive siddende, her er saa roligt at sidde.« — Derefter sender Præsten Bud til Peder Hørlyk med Bøn om, at han vilde komme ind i Piselen og sidde der sammen med ham. »Gik han da endelig ud og satte sig hos Præsten, Hr. Mattis, i Brudesalen«.

Snart efter bryder Præsten op fra Gildet og begiver sig hjem. Ved et Landemøde i Odense 1560 var der taget den Bestemmelse, at Præster skulde tage bort fra Bryllupper senest »ved ni Slæt«.⁵⁾ Pastor Schinck har maaske kendt dette Paa-bud derovre fra sin Fødeø og draget sig det til Minde. I hvert Fald har han følt, at det nu for hans Vedkommende vilde være passende at afbryde Legen.

Da Præsten »er hjemgaaen«, vaagner der atter hos Peder Hørlyk en stor Lyst til at forlade Piselen for sammen med sin

Svigerson at gaa ind i Brudekammeret, hvor de vilde sidde sammen i Ro og nyde en Kande Øl. Med den saa højt attraaede Ro blev det dog kun saa som saa. Der fulgte nemlig snart flere efter, saaledes den førnævnte Gaardmand Peder Lassen i Skrydstrup. De to Svogre kommer snart i Ordstrid, og ret længe varer det ikke, før Striden gaar over til Haandgribeligheder, idet Peder Hørlyk giver sin Svoger »en under Øret«. En behjertet Mand, Peder Christensen fra Uldal, siger til Peder Lassen: »Forliges nu vel sammen med hverandre, du og Peder Hørlyk, efterdi I er Svogre og Venner«. Det gode Raad fandt dog ikke Ørenlyd. Peder Lassen siger til sin Svoger: »Hvorfor slaar I mig, der skal fare en Djævel udi eder«. Og »fore de saa sammen og grebe hverandre i Haaret.«

Nu optræder Johan Degn som Fredsstifter. Ham havde Karen Hørlyks, Peter Hørlyks Hustru, opsøgt inde i Brudesalen, hvor han sad, og bedt ham, om »han vilde komme og styre noget til Rette«. Foreløbig lykkedes det ham at faa Peder Lassen med sig ind i Piselen eller Brudesalen, og han beder ham om at blive her. Det vil Peder Lassen dog ikke. »Vil I have, at jeg skal staa og lade mig slaa«, spørger han, slaar i Bordet og siger: »Jeg er Karl for mig, de skal faa en Ulykke«. Saa slider han sig fra Johan Degn og vil ind i Brudekammeret igen. Hans Kones Søstre, Bodel Peders og Merete Hanses, stiller sig mellem Døren og ham, men han sled dem »hver til sin (Side) og stødte Døren op. Straks efter blev der Raaben i Kammeret.« De stridende har paany faaet hinanden i Haaret, Lyset vælter ned af Bordet og slukkes. I Mørket har Peder Hørlyk faaet sin Kniv frem, og med den stikker han sin Modstander.

Inde i Piselen faar Johan Degn nu tændt et Lys, og med det i Haanden vil han gaa ind i Brudekammeret. I Døren møder han Peder Lassen, der siger: »Han stak mig«. Paa Spørgsmaal om, hvem der havde stukket ham, svarer han blot: »Nu har jeg faaet nok.« Saa synker han død om paa Gulvet.

Da Hans Jørgensen fra Uldal lidt efter kom ind i Brudekammeret, saa han, at Vinduet var »udstødt«, og han fik den

»Formening, at Folkene der var inde, maatte have gaaet derud af.«

II. Fra Gram Herreds Ting.

Scenen forlægges nu fra Bryllupsgaarden til Gram Herreds Ting. Hvor laa saa det? Uvilkaarlig søger man mod Vest til det Sogn, der har givet Herredet Navn. Men Gram Sogn og Gods var blevet udskilt fra det øvrige Herred og havde faaet sin egen Retskreds. Vi maa vende vort Blik i modsat Retning. Lidt øst for Skrydstrup By begynder der en gammel Vej, som nu om Dage er grumme lidt befærdet. Den kaldes Tingvejen. Ad den er Sognets Beboere gaaet i gamle Dage, naar de skulde til Tings ved Tørning i Nabosognet Hammelev. Hvor længe Tingstedet har været her, kan næppe siges, men flere Ting viser, at det i hvert Fald fandtes her, da det omtalte Drab skete. Oprindeligt er Tinget sikkert ogsaa her holdt under aaben Himmel. Men ret tidlig har man faaet bygget et Tinghus til Skærm mod Kulde og ondt Vejr. I 1676 hører vi om, at Tinghuset trænger til Reparation, »efter som det ganske er forfalden«. Herredsfogden spørger de paa Tinget forsamlede Sognefogder, hvad de vilde »resolvare« om en saadan Reparation. Hertil svarede de »samtlige«, at de begærede »Opsættelse, til Gud vil, at de store Skatter, som er paabudet, maatte forliindres.« Saa »vilde de nok dertil give, hvad Ret var.«⁶⁾ Helt ungt kan det forfaldne Tinghus jo næppe have været. Antagelig har det ligget paa det Sted, hvor det laa et Hundrede Aar senere: øst for Vejen mellem Tørning Mølle og Tørning Kro, ud for det Sted, hvor Udløbet fra Stevning Dam begynder,⁷⁾ Her mødtes flere Veje og Stier fra Hammelev og omliggende Sogne.

Til bedre Forstaaelse af det efterfølgende skal forudskikkes nogle Bemærkninger om Rettens Gang ved Herredstinget, særlig om de Personer, der tog Del i Rettens Pleje her. Det var ikke saa helt faa. Paa den Tid er der i Gram Herred to »kongelige Fogder« Herredsfogden og Ridefogden. Den gamle Herredsfoged, Gaardmand Jep Andersen i Bæk, Nustrup Sogn var — som Indskriften paa hans Gravsten i Nustrup Kirke viser

—, død 24. April 1670. Først paa Aaret 1671 støder vi i Tingbogen paa den nye Herredsfoged: Peder Hansen Holm, der samme Aar køber Fæstegaarden Selskær i Jegerup Sogn. Sidst i Halvfjerdserne maa han vistnok paa Grund af en Strid med nogle af Sognets Bønder fratræde sit Embede. I August Maaned 1680 bliver den »forrige Herredsfoged« dog atter indsat til »fremdeles som tilforn« at forvalte Retten i Gram Herred. Samme Aar sælger han Gaarden i Jegerup. En Tid synes han at have boet i Haderslev. Ved sin Død omkring ved Aaret 1706 var han vistnok som sine nærmeste Efterfølgere — Forpagter paa den kongelige Avlsgaard Tørning i Hammelev Sogn.⁸⁾ Ridefogden i Gram Herred hed paa den Tid Nicolas eller Nicolai Rye. Han boede vistnok hele Tiden i Haderslev, hvor han 1707 vælges til Borgmester, men knap en Maaned senere bliver han afsat.⁹⁾ En Herreds- eller Tingskriver besøgede det skriftlige Arbejde ved Tinget.

Foruden de her nævnte Mænd var der tre Grupper af Mænd, hver Gruppe paa 8 Medlemmer, der havde en Gerning at røgte paa Herredstinget. Først maa nævnes de 8 Sandemænd, en Slags Nævninge eller Dommere.¹⁰⁾ De afgav Kendelse (svor) eller dømte i flere forskellige Sager saasom Manddrab, Hærværk, (Vold), Markeskel og Voldtægt. De skulde bo spredt over hele Herredet to i hver Fjerdings. Inden de tiltræder Stillingen, skal de aflægge Ed paa, at de ikke i deres Embede vil gøre andet end »det retteste og det sandeste«. I selve Ordet Sandemand ligger der vel ogsaa en Antydning af, at vedkommende maatte høre til de »bedste og sandeste« Mænd.¹¹⁾ Men selv om Sandemændene blev tagne mellem Egnens fremmeligste og mest ansete Mænd, hænder det dog, at en og anden af dem ikke magter at skrive sit fulde Navn, men maa nøjes med som Underskrift at sætte nogle faa Bogstaver eller et Bømærke. For deres Ulejlighed kunde de gøre Krav paa »Hesteleje« eller Rejsegodtgørelse. Sandemandsembetet var livsva- rigt, hvis da vedkommende ikke selv forbrød sig mod Loven. Denne Bestemmelse er maaske senere hen ikke holdt saa nøje.¹²⁾ I Gram Herred er der dog tilsyneladende ringe Skiften.

I Tiden fra 1661 til 70 gaar der kun een Mand ud. To af Mændene fra 1661 fungerer endnu 25 Aar efter. Blandt de afgaaede synes to at være afløste af Sønner. Mellem 1670 og 1680 bliver Peder Hørlyk udnævnt til Sandemand. Den første Tingdag i Aaret 1681 faar han og en anden Sandemand overdraget det Hverv »at forsegle i dette Aar«. Det Hverv at forsegle de paa Tinget udstedte Dokumenter synes at være gaaet paa Omgang mellem Sandemændene. Havde Herredsfogden Forfald, eller han var Part i den Sag, der var til Behandling, traadte en af Sandemændene i hans Sted som Vicefoged. Et Par Gange optræder Peder Hørlyk som Tingholder eller stedfortrædende Herredsfoged. Det var saaledes Tilfældet den sidste Tingdag i Aaret 1684.

Foruden Sandemændene var der 8 Ransnævninge. Ofte kaldes de ogsaa blot Nævninge. De dømte i Sager vedrørende aabenlys Krænkelser af Ejendomsretten. Deres Funktionstid var kun et Aar. Den første Tingdag efter Nytaar blev de indsat i Embedet efter at være edfæstede. Dette Ting var særlig betydningsfuldt. Det blev i den største Del af Sønderjylland kaldt Allemandstinget, i den største Del af Nørrejylland Snapstinget og i Ribeegnen Driktinget. De tre Navne antyder vel, at Aarets første Tingdag var særlig godt besøgt, og at der paa den Dag blev drukket en Del. Sidstnævnte Betegnelse synes iøvrigt en Tid at have været brugt i de fleste nordslesvigske Herreder.¹³⁾ Gram Herreds Tingbog for 1674 begynder med Ordene: I Jesu Navn. Neden under staar der: Dricke Ting. Ogsaa det følgende Aar bruges Ordet Drikketing.

Endelig maa vi nævne de 8 Tinghørere, der fungerede som Retsvidner. De kaldes ogsaa Tinghøringsmænd, Ottemænd eller Stokkemænd. Det sidste Navn hidrører fra, at de havde deres Plads indenfor eller paa de 4 Stokke, der omsluttede Tingstedet. Deres Funktionstid strækker sig kun over een Dag. De møder da frem fra hele Herredet, som Regel flest fra de Sogne, hvorfra der den Dag er Sager til Behandling. Fra flere Herreder hører vi om, at det kunde knibe med at faa Tinghørerne til at give Møde og med at faa dem til at vente, til Retsmødet var

sluttet.¹⁴⁾ Samme Vanskelighed har vel ogsaa gjort sig gældende i Gram Herred. Det er da rimeligt, at man fortrinsvis har taget Tinghørerne blandt de nærmest boende. Særlig paa-faldende er det, saa hyppigt Tingstedets nærmeste Naboer, Kromanden og Mølleren i Tørning, optræder som Stokkemænd.¹⁵⁾ Ogsaa heri har vi et Vidnesbyrd om, at Tinget paa den Tid holdtes i Tørning.

Lørdag var Tingdag for Gram Herred. Men det var ikke hver Lørdag, der holdtes Ting. Det hænder ogsaa, at der er fastsat en Tingdag, men Tinget bliver ikke holdt, da kun Ottemændene har givet Møde. I 1685 er der kun 19 Tingdage, og der er Aar, hvor Tallet er endnu lavere. — Drabet i Skrydstrup fandt jo Sted Søndag den 18. Oktober. Den følgende Tingdag bærer helt igennem Præg af dette Drab. Først hører vi om, at Herredsfogden »1., 2. og 3. Gang opraabte«, om der var nogen tilstede med Fuldmagt fra den dræbtes Enke eller Arvinger. Da der ingen melder sig, konstituerer Ridefogden »ex officio« (paa Embeds Vegne) Nis Iversen, Fredsted, som Eftermaalsmand, eller som den, der skulde »paatage sig« den dødes Sag og den til »Endskab prosequere (forfølge), saa vidt Lov og Ret er«. Det var nemlig gældende Ret, at den enkelte — ikke det offentlige — maatte paatale de Retsbrud, der blev begaaet imod ham. Det var Eftermaalsmandens Opgave at tage sig af den Sag. I Almindelighed er det en af den paagældendes nærmeste Slægt, der fik det Hverv. Nis Iversen fremkom nu først med en Klage, hvori det hedder, at Peder Lassen er »efter Formening uskjellig dræbt«. Dernæst begærer han, at de seks Mænd fra Skrydstrup, der om Mandagen sammen med en Sandemand »efter Befaling« har været tilstede i Thomas Tjellesens Gaard for at foretage Syn over den dræbte, her »for Ting og Ret« edelig skal bevidne det af dem foretagne Syn. Efter aflagt Ed bevidner da de seks Mænd, at de har »synet og beset den ihjelstukne og befunden, at han var ved den højre Bryst over Patenten indstukken, og er Saaret ungeføhr af halvanden Fingers Brede. Og laa han endnu inde i Piselen .... De fandt hverken brun eller blaa, ej heller nogen videre Saar paa hannem«.

— Saa begærer Nis Iversen, at Folk, som har været tilstede, »da Gerningen skete«, skal indstævnes for Retten som Vidner. Det sker de følgende Tingdage, og det er de for Retten aflagte Vidnesbyrd, vi foran har gengivet Hovedindholdet af. Endelig begærer han, at ogsaa Sandemændene maa blive indstævned. De skal være tilstede ved Fremførelsen af Vidnesbyrdene og senere træffe Kjendelse i Sagen.

Den 15. December 1685 — sidste Tingdag det Aar — bliver Peder Hørlyks Skæbne beseglet. De otte Sandemænd er da forsamlede paa Tinget for at »tye«¹⁶⁾ og sværge« i Drabssagen fra Skrydstrup. Herredsfogden »tilfinder« eller »tildømmer« dem nu »derom at gjøre deres Ed og Toug¹⁷⁾ saaledes, at Kongen sker Ret og Bonden ingen Uret.« I den afgivne Kendelse maa Sandemændene indrømme, at Peder Lassen har »ringet efter det onde« hos sin Modpart. Hans Ord »de skal faa en Ulykke« viser, at han »nok som har haft i Sinde at hænde eller gjøre Ulykke«. Men meget mere er der at bebrejde Peder Hørlyk. Da Peder Lassen paany opsøgte ham i Brudekammeret, har han »ikke det ringeste Ord talet«, hverken sagt, at han ikke vilde have nogen Klammeri med Peder Lassen eller nogen anden, »langt mindre sit Sæde endtviaget (undveget) til at ville fly Peder Lassen og gange sin Vej af Kammeret med Fred«. Ej heller havde han »haft Saar eller Hug eller var nød til at verie sit eget Liv efter Loven«. Peder Lassen var jo ikke kommen ind i Kammeret »med væbende Hand eller med nogle dødelige Gevehre som enten Kniv, Kaare eller Øxe.« Kjendelsen ender med de Ord: »Tho (da) ved vi ikke herudi rettere at kjende og dømme, at som Peder Hørlyk, der for samme Sag er hortrømt og Gjerningen paa sig taget, jo haver dræbt sagesløs Mand, og er fordi (derfor) skyldig sin Fred at miste, og det saa sandt hjelpe os Gud og hans hellige Ord.«

Saa var Peder Hørlyk da erklæret fredløs, og de Kaar, der ventede en saadan, var ikke just blide.¹⁸⁾ Den fredløse var saa at sige udstødt af Samfundet. Efter faa Dages Forløb oprindelig »inden Dag og Maaned«, senere efter Forløbet af tre Døgn — skulde han forlade Kongens Riger og Lande. Det gjaldt

baade Kongeriget og Hertugdømmerne. Efter Rønningsfristens Udløb maatte ingen huse ham eller tage sig af ham. En Tid havde det endog været tilladt at slaa ham ihjel. Denne Tilladelse havde i særlig Grad gældt den dræbtes Slægtninge (Blodhævn). Vi hørte foran, at Peder Hørlyk var rømmet, inden han mistede sin Fred. Det er rimeligvis sket straks efter Drabet. Saadan bar de fleste Drabsmænd sig ad, idet de overlod til Slægt eller Venner at tage sig af deres Sag.

Det var lige før Jul, Peder Hørlyk blev svoret fredløs. At det ikke har været nogen særlig lys Jul for ham derude i det fremmede eller for hans Familie derhjemme, kan vi nok forstaa. Henimod Slutningen af Januar faar Karen Hørlyk Besøg af begge de kongelige Fogder, Herredsfogden og Ridefogden, samt af 6 Mænd fra Skrydstrup Sogn. De skal vurdere det »ringe Gods og Løsøre«, der tilhører hende og hendes Mand »eftersom hans Hovedlod for begangen Manddrab er til kongelig Majestæt forfalden«. Fredløshed drog, som vi ser, ogsaa økonomiske Følger efter sig. Fortegnelsen over Ægteparrets Ejendele ser saaledes ud:

»Først 2de Kjør, som de gamle var lagt til Aftægt, agtet for	17 Mk. l. (ybsk)	
4 Faar à 1 Mk.	4 —	
2 Skp. Mynt Roug à 2 Mk.	4 —	
6 Skp. udi Heeland à 1 Mk. 8 sk.	9	
2 Bitræer, hel slette	2	8 sk.
1 gl. Egeskive	1	
1 gl. Kornbing ¹⁰⁾	1	4 sk.
Skorstenstøj		8 sk.
½ Td. med 2de Sibøtter		10 sk.
1 daglig Seng	6	
	—	—
	Summa	45 Mk. 14 sk.

Boet kan vel nok med Rette betegnes som »ringe«. Vurderingsmændene har antagelig ogsaa ved deres Ansættelse været saa lempelige som vel muligt. Peder Hørlyk har vel nok taget med sig, hvad der fandtes af Penge, og hvad der i en Fart kunde gøres i Penge. Den gamle Mand, der næppe kunde gøre sig Haab om selv at bjerge Føden, maatte jo have noget til Livets

Ophold. — Det var dog ikke alle de 45 Mark, der tilfaldt Kongen eller Staten. Fra nævnte Sum »afgaar den halve Del, som er hans Hustrus Anpart, som er 22 Mk. 15 sk.« Det er endog muligt, at Kongen har været saa naadig at lade hende beholde sin Part. Det skete i hvert Fald jævnlig.²⁰⁾

Men Karen Hørlyk har vel gaaet med Forventning om, at den kongelige Naade skulde række endnu videre ud. Det var en kendt Sag, at Folk, som havde mistet deres Fred, kunde købe den tilbage igen hos Kongen, der da tildelte dem et Oprejsnings- eller Fredebrev.²¹⁾ Først maatte der dog ske en Udsoning med den dræbtes Slægt, der havde Krav paa Erstatning Mandebod. At Peder Hørlyks Slægt har næret Tanker i den Retning, fremgaar af en lille Begivenhed, som fandt Sted hin 19. December lige efter Oplæsningen af Sandemændenes Tov. Da traadte Ebbe Jensen — sikkert en nær Slægtning, der handler paa Familien Hørlyks Vegne²²⁾ — frem paa Tinget, hvor han ikke blot begærer en Afskrift af »Dommen«, men han udtaler tillige, at han »skyder sig til Kongen og Hans højvise Raad at søge bedre Naade, og byder Bod og Bedring til den afdødes Frænder, og ellers erklærer ikke at have paa Sandemændenes Toug noget at appellere, men alene vil søge Naade.²³⁾ Man kan maaske lige som høre den gamle Sandemands Røst gennem Ordene: Han har ingen Bebrejdelser til sine gamle Kolleger. De maatte dømme saadan. Skal han redde sit Liv, maa han ty ind under kongelig Naade.

For nylig var der to Mænd fra Egnen med et Drab paa Samvittigheden, der havde faaet deres Fred hos Kongen, efter at de havde udsonet sig med den dræbtes Slægt. Den ene var Herredsfogden i Haderslev Herred, Nis Hansen Keding paa Olufskær i Starup Sogn.²⁴⁾ Han var kommen for Skade at dræbe Mikkel Sørensen fra Magstrup. Nu havde han ikke blot betalt den dræbtes Slægt den af Loven fastsatte Mandebod — tre Gange 18 Mark — men godvillig ydet en Overbod (Gørsum), hvorfor Slægten giver ham en »sikker og fri Orfejde« (Forsikring) med Tilsagn om, at der ikke i Fremtiden skal »ankes« paa ham i nogen Maade »for denne Vaadesag«. Det paalægges da — i Juli

1680 — Rigefogden at »lyse Kongens Fred« over Drabsmanden. Paa den Tid er Nis Hansen Keding Herredsfoged i Gram Herred i den midlertidig afsatte Peder Hansen Holms Sted. Da Peder Hørlyk paa samme Tid var Sandemand, kan der ingen Tvivl være om, at Karen Hørlyk har kendt den Sag.

Rimeligt er det, at hun ogsaa har hørt om Frederik Jørgensen paa Fuglsang i Oksenvad Sogn, der for en 25 Aar siden var »kommen til Ulykke« og havde »ud af Vaade« dræbt Hans Hansen i Ørsted. I flere Aar var han »landflygtig«, men saa bliver han forligt med den dræbtes Slægt, der ligeledes giver ham »en fri og sikker Orfejde« med Tilsagn om, at Drabet »aldrig skal blive mere tænkt, hævnnet eller angret paa Frederik Jørgensen eller nogen af sine enten med Ord eller Gerninger.« De skal herefter »leve med hverandre rolig, fredelig og vel uden alt Had og Fjendskab«. Og saa bliver han da i Foraaret 1662 »af kongelig Naade .... perdoneret.«²⁵⁾

Maaske Karen Hørlyk ogsaa har hørt om et Drab, der fandt Sted 1627 ovre paa Vestkysten. Præsten Hans Andersen i Skærbæk var da »geraadet i Slagsmaal« med Nabopræsten, Kristen Billum i Brøns og havde dræbt denne med en Pennekniv. Hans Hustru, Lene Ivers Datter, faar imidlertid »ved Tingsvidner og Sandemænds Tov« godtgjort, at det er Præsten i Brøns, som »først har overfaldet og slaaet« hendes Mand, der har handlet i Nødværge. Kongen udsteder da 22. Juni 1630 et »Oprejsnings- og Fredebrev« for Hans Andersen. Heri siges det, at Kongen har tilgivet ham hans Gerning, saa den »ikke nu skal komme ham til Hinder eller Skade i nogen Maade«. Og det tillades ham atter at søge Præstekald — dog uden for de jyske Stifter.²⁶⁾

Det kunde vel ikke siges, at Peder Hørlyk havde handlet i Nødværge, og det Drab, han havde gjort sig skyldig i, kunde heller næppe kaldes Vaadedrab. Alligevel har Karen Hørlyk sikkert nok til det sidste haabet paa en god Udgang paa Sagen. Hvordan gik det saa? Der forløber henved tre Aar, inden Peder Hørlyks Navn atter nævnes i Tingbogen. Det er den 3. November 1688. Herredsskriverens Beretning om, hvad der hændte hin

Dag, er desværre grumme kortfattet. Der er, siger han, »intet andet vorden forrettet end som de tvende Domme . . . for begangen Manddrab er vorden for Retten« oplæst tilligemed »hans kongelige Majestæts allernaadigst derpaa givne Confirmation til Dommene Execution«. Beretningen slutter med at udtale, at Dommene over »de tvende Fanger straxen (er) vorden exequerit, og henrettede«. Den ene af de to Fanger er Peder Hørlyk, og det er rimeligvis i Haderslev, han sidder faugen. Vi faar intet at vide om, naar han er kommen i Fængsel, eller hvor han har levet i den lange Tid, siden Drabet fandt Sted. Har han flakket om som landflygtig uden for Kongens Riger og Lande, eller har han yovet at drive om inden for Landets Grænses, selv om han derved forbrød sin Hals, om han blev paagreben? Der vår adskillige fredløse, der indlod sig paa dette Vovestykke. Baade Politi og Fængsler var det sparsomt med paa den Tid.²⁷⁾ Men Rettens Arm har, som vi ser, nu faaet ham fat. Og nu maa han bøde med Liv for Liv. For hans Vedkommende har der ikke været saadanne formildende Omstændigheder tilstede, at der kunde gives ham Del i Den kongelige Naade.

Paa Hammelev Mark lidt syd for Landevejen mellem Haderslev og Ribe ligger der en Høj, som bærer Navnet Loddenhøj — i en Mark af samme Navn. . Paa denne Høj skal de paa Gram Herreds Ting domfældtes Afstraffelse have fundet Sted.²⁸⁾ Og her er Peder Hørlyk sikkert nok ogsaa henrettet. Antagelig er det den daværende Skarpretter eller Mestermænd i Haderslev Christopher Soltwedel, der har foretaget Henrettelsen. En Skarpretter var foragtet af alle »ærlige« Mennesker, derfor var vel ogsaa hans Embede som Regel godt lønnet. I Haderslev havde han Fribolig med Have og Gaardsplads uden for Byen, en fast aarlig Løn af 40 Mk. l. og flere forskellige Sportler. Desuden fik han ekstra Betaling, hver Gang han var i Funktion.²⁹⁾ Han har sikkert ved forefaldende Lejligheder »praktiseret« ved Omegnens Rettersteder. Om en af hans Forgængere, Mester Hans, hører vi saaledes, at han 1641 fra Ribarhus Len faar udbetalt 40 Dlr., fordi han ved Lenets 4 Ting-

steder har kagstrøget 12 Kvinder, »som havde forset sig med Beliggelse.«³⁰⁾

En Henrettelse kunde foregaa paa flere Maader. Mens Troldkvinden gerne blev brændt, blev den, der var dømt til Døden for Tyveri, hængt op i den Galge, der som Regel fandtes ved hvert Rettersted. De fleste dødsdømte blev dog nok hals-huggede — med Sværd eller Økse. Hængning betragtedes som den haardeste Straf, og den førte Vanære med sig. Det blev derfor betragtet som en Naadesag, naar nogen fik Straffen forandret fra Hængning til Halshugning. Antagelig er Peder Hørlyk blevet halshugget. Maaske har han ogsaa — som Skik var flere Steder — modtaget en styrkende eller bedøvende Drik, inden han blev halshugget.³¹⁾

I Danske Lov,³²⁾ der gengiver tilsvarende Bestemmelser i den kongerigske og den slesvigske Kirkeordinans er det paa-lagt Præsterne ofte at besøge »Misdædere, som for deres Misger-ninger paa deres Liv sidde i Fængsel« og »undervise dem til deres Synders Vederkjendelse og Guds Naades Tilflugt«. Det paalægges dem tillige at følge de dødsdømte til Retterstedet »og intet efterlade af den Undervisning og Formaning, som dem til deres Salighed kan gives, og ej overgive dem, førend de blive henrettede«. Disse Lovbud er naturligvis ogsaa praktise-rede over for Peder Hørlyk — vel nok af den Præst, i hvis Sogn han sad fængslet. Vi kan dog ikke tvivle om, at den Mand, der tidligere havde været hans Sjælesørger, Matthias Schinck, som tilmed boede i Nærheden — jævnlig har besøgt ham og maaske ogsaa fulgt ham til Retterstedet. Hvem ved, om ikke ogsaa Jo-han Degn har gæstet ham og »tjent hannem i sit yderste«.

Af de 8 Mænd, der den Dag var Tinghørere, var kun een fra Hammelev, de 7 andre var fra Skrydstrup Sogn. En af de syv er Thomas Tjellesen, han, hvis Bryllup hin Efteraarsdag for 3 Aar siden var endt som et Sørgespil, der førte saa megen Ulykke med sig. Vi kan dristig gaa ud fra, at de 7 Mænd ikke er de eneste fra Skrydstrup, der har overværet Henrettelsen. I Almindelighed mødte Folk frem i tætte Skarer — baade gamle og unge — for at overvære en Henrettelse. Maaske de syv har

været med til at slaa Kreds eller danne Raame omkring det blodige Skuespil. Det kunde nemlig knibe med at holde de nysgerrige Tilskuere i tilbørlig Afstand.³³⁾ Der var ogsaa nogen, der søgte at trænge sig frem af mere praktiske Grunde. De vilde se at tilvende sig noget af den henrettedes Blod, der mentes at være et udmærket Lægemedel mod Ligfald, engelsk Syge og anden Sot. Særlig eftertragtet var Blodet af en Morder.³⁴⁾ Den Omstændighed, at der var to, som skulde henrettes, har naturligvis ogsaa virket dragende. Den ene af dem var tilmed ikke nogen helt almindelig Forbryder. Han var jo en af Egnens kendte Skikkelser, For faa Aar siden var han optraadt paa Tinget som Dommer, ja enkelte Gange som Herredsfoged.

Da nu Herettelsen havde fundet Sted, fik Familien vel Lov til at tage Peder Hørlyks Lig med sig for at stede det til Hvile paa Hjemsognets Kirkegaard? Ønsket om at komme til at hvile i indviet Jord var brændende hos mangan dødsdømt saavel som hos hans Familie. Det har sikkert ogsaa været Tilfældet her. Vi hørte, at Præsten ikke maatte forlade den dødsdømte, før Henrettelsen havde fundet Sted. Var den fuldbyrdet, saa var det ogsaa forbi med den præstelige Betjening. Præsten maa hedder det i Danske Lov 2—10—4 »ej kaste Jord paa eller holde Ligprædiken over nogen, som for sin Misgerning er bleven rettet, eller har myrdit sig selv med Vilje«. Hverken Selvmorderen eller den henrettede kunde gøre Krav paa en »ærlig, kristen Begravelse«. Begge blev som Regel begravede paa Retterstedet eller i Nærheden af dette. Ogsaa her gælder dog det gamle Ord, at der er ingen Regel uden Undtagelser. Selvmorderen kunde blive begravet paa Kirkegaarden, naar han havde handlet »i Sygdom og Raseri«. Der findes ogsaa Eksempler paa, at der er sket Undtagelser over for henrettede.³⁵⁾ Det mest sandsynlige er vel nok, at Peder Hørlyk ligger og sover sin sidste Søvn i Loddenhøj derhenne paa Hammelev Mark.

III. Peder Hørlyks Hjemstavn og Slægt.

Inden vi tager Afsked med Peder Hørlyk, vil vi dvæle lidt ved hans Hjem og hans Slægt. I Tingbogen kaldes han snart

Peder Hansen, snart Peder Hørlyk. Det sidste Navn har han naturligvis fra Stedet, hvor han boede. Nu om Dage er Hørlyk en By med en enkelt Gaard og 8 mindre Ejendomme i den nordvestlige Del af Skrydstrup Sogn. For en Del Aar siden var der to Gaarde her. De laa, fortæller gamle Folk, saa tæt op ad hinanden, at de var fælles om en Lade. Saa var der ogsaa et Kaadnersted, der laa ved Skellet mellem Skrydstrup og Nustrup Sogne. Man mener, at det i sin Tid er skilt ud fra en af de to Gaarde som et Aftægtssted. Det er maaske her, at Peder og Karen Hørlyk har haft deres Aftægtsæde.

Af Skatteregistre for Tørning Len fra 1542 synes det at fremgaa, at der paa den Tid kun var een Gaard i Hørlyk. Den var behoet af Peter Negelsen eller Peter Nissen, som han ogsaa kaldes. Da den Skat, han svarer til Kronen, er betydelig større end den, der svares af Sognets andre Bønder, faar man Indtryk af, at Hørlyk har været en større Gaard. Samme Indtryk faar man ved en Sammenligning med Ydelserne fra andre Gaarde i Lenet.³⁶⁾

Gennem en Fortegnelse over Tiendeydere i Ribe Stifts sønderjydske Herreder fra 1599 faar vi nogen Oplysning om Ejendomsforholdene i Skrydstrup Sogn paa den Tid, særlig over Gaarden Hørlyk.³⁷⁾ Foruden Præstegaarden, der er tiendefri, er der 21 Gaarde i Sognet: 2 i Lilholt, 4 i Uldal, 14 i Skrydstrup og 1 i Hørlyk. Alle Bønderne er Tjenere under Haderslevhus ogsaa de 3 Selvejere. Forskellen mellem Selvejere og Fæstere er iøvrigt ikke ret stor. Manden paa Hørlyk var Fæster. Han bar Navnet Niels Hørlyk. Mens Sognets andre Bønder er inde under Markfællesskab, har han sin Jord for sig selv. Han »haver ikke hans Jord i Otting, men han haver en stor Plovs Avl, en Enstedgaard«, hedder det. De fleste Gaarde er delt mellem to Besiddere. Paa to af Selvejergaardene er der endog 3 Ejere. Niels Hørlyk troner derimod som ene Mand paa Sognets største Gaard. I 1629 er der ogsaa een Mand paa Hørlyk, Hans Nielsen.³⁸⁾ 1649 sidder Niels Hansen som ene Mand paa Hørlyk.³⁹⁾ I 1672 er Gaarden derimod delt mellem to, Peter Hansen og Niels Hansen.⁴⁰⁾ Det er muligt, at der har været Slægtskabs-

baand mellem de skiftende Besiddere fra 1542 til 1672. Navnene før 1650 tyder i den Retning. Mere tvivlsomt stiller Sagen sig for Tiden mellem 1650 og 72.⁴¹⁾ Derimod synes det at være utvivlsomt, at Efterkommere af Ægteparret Peder og Karen Hørlyk uafbrudt har siddet paa den vestre Gaard i Hørlyk to Hundrede Aar frem i Tiden.

Foran har vi hørt om en Svigersøn og en Søn af Peder Hørlyk, som begge var tilstede ved Thomas Thjellesens Bryllup. Sønnen kaldes snart Niels, snart Niels Persen og snart Niels Hørlyk. Det er aabenbart ham, der har overtaget Fædrenegaard, da Forældrene kom paa Aftægt. 1686 nævnes han som Sognefoged. En Bemærkning fra Begyndelsen af 1685 gør det sandsynligt, at han allerede da har været det. Ved Brylluppet søgte han at faa sin Fader bort fra Ølkanden. Da det ikke lykkedes, gaar han — ligesom Præsten — hjem. Baade som Søn og som Sognefoged har han vel ønsket at være uden for den Leg, der nu var ved sin Begyndelse. — Endnu en Søn var med ved Brylluppet. Han hed Laurs (Lavrids), og han havde en Gaard i Byen Gabøl i Nustrup Sogn. Han blev af Retten indstævnet som Vidne, men gav ikke Møde, han var »rømt«. En Slægtning af den dræbte vidner paa Tinget, at Laurs var uden Skyld. Antagelig har heller ikke han ønsket at vidne mod sin Fader.

Ægteparret synes at have haft endnu en Søn boende i Nustrup Sogn, Hans Persen Hørlyk i Brundlund. Her havde han en Halvgaard i Fæste. Det, Tingbogen fortæller om ham, er ikke saa godt. Han synes som Faderen at have været lovlig rask paa Haanden. I Foraaret 1683 er han kommen i »Slagsmaal og Uenighed« med Peder Pedersen i Brundlund. Sidstnævnte bliver saa medtaget, at han maa »under Badskærs (Læges) Haand« i Haderslev. Her bliver der ved Herredsfogdens og Ridefogdens Mellenkomst sluttet Forlig mellem de stridende⁴²⁾. Sagen bliver da »paa Højøvrigheds gode Behag saaledes modereret: Hans Persen betaler Badskærlønnen, 3 Rdlr., 6 Mk. 1. i Erstatning til Modparten og »kongelig Brøde« samt Gebyr til Øvrigheden. Begrundelsen for, at han slipper saa billigt, er betegnende for Tiden. Det er, for at »kongelig Majestæts

Fæstegaard, som . . . Hans Persen besad . . . , ej skal staa øde, men(s) ved Magt blive.« Det kneb med at skaffe Fæstere til Gaardene. — Ret megen Glæde fik Øvrigheden dog nok ikke af den udviste Mildhed. Tre Aar senere hører vi om Hans Hørlyks »fast øde staaende halve Gaard« i Brundlund. De forfaldne Bygninger — 14 Fag Salshus, 6 Fag Vesterlade og 5 Fag Østerlade — vurderes til 31 Mk. 8 Sk. — Naa, Hans Hørlyk var ikke ene om at løbe fra sin Gaard. Det hørte næsten til Dagens Orden. Fra adskillige Sogne hører vi om »fraløbne«, øde Gaarde. Det er de forudgaaende Krige, der endnu kaster deres Skygge over Egnen. Lidt lysere er det dog blevet. Omkring 1670 hører vi om Byer, der er helt øde. Fra 1669 foreligger der en af flere Sognefogder underskreven Fortegnelse over Ejendomme, som er møllepligtige til Tørring Mølle. Af disse Ejendomme betegnes 52¼ Gaarde som »øde og forarmede«. De fleste er kun saa forarmede, at de har »fast intet at lade male«. Men en hel Del er ogsaa helt øde. Værst ser det — ret naturligt — ud i Egnen langs Hærvejen. Vi nævner først de to vestligste Byer i Hammellev Sogn. I Gammel Ladegaard er 5¼ Gaarde »ganske øde«, i Jernhyt er 4 Gaarde »ganske afbrødte og øde«. Begge Gaardene i Lillholt, den østligste By i Skrydstrup Sogn, er ogsaa »ganske øde og afbrødte«. Bedre ser det nok ikke ud i Nabobyen Over Jerstal i Vedsted Sogn. Her er 5½ Gaarde »ganske øde«. I Nabobyen Arnitlund er 5 Gaarde »ganske øde og afbrødte«, mens 2 Halvgaarde kun er forarmede. I Abkær er 2½ Gaarde øde.

Vi springer nu et Slægtled frem i Tiden. Gennem Kirkebogen, der begynder 1710, og Skyld- og Panteprotokollen, der begynder 1730, kan vi saa nogenlunde følge Beboerne paa de to Hørlykgaarde. Paa den vestre Gaard bor der fra Tiden omkring 1723 til 1766 en Mand ved Navn Peder Nielsen eller Peder Hørlyk. Han er uden Tvivl Søn af førnævnte Niels Persen og Sønesøn af Peder Hørlyk. Ogsaa han hører til Sognets og Egnens mere kendte Mænd. 1730 bliver han Kirkeværge⁴³⁾, og lidt senere hører vi, at han er Sognefoged. De to Stillinge sidder han inde med til sin Død, og vi hører da, at han — ligesom Bedstefaderen — ogsaa er Sandemand. I 1723 var han 23 Aar gammel

bleven gift, og han har da rimeligvis overtaget Gaarden. Hustruen hed Johanna Christina, men vi faar desværre ikke at vide, hvorfra hun stammede. Gennem dem, der er Faddere ved Børnenes Daab, faar vi et Indtryk af Familiens Omgangskreds. Der er Folk fra Nabogaarden og fra Sognets andre Gaarde, men en hel Del kommer fra Hjem, der er lidt udenfor Bondestanden. Ved de to første Børns Daab er Bertel Simonsen, Skovrider i Hvidding og Nørre Rangstrup Herred, Fadder. Han dør 1731 — antagelig i Skovriderboligen ved Lindet Skov i Højrup Sogn. Hans Hustru heder Dorteia Autzen. Det ligger nær at antage, at der har været Slægtskab mellem de to Familier i Lindet Skov og i Hørlyk. I samme Retning tyder, at der begge Steder er en Søn, som bærer det ret sjældne Navn Josias⁴⁴). — Til de mere fornemme Faddere hører endvidere Herredsfoged Holm og Hustru, Tørning, Forvalter, Sr.⁴⁵) Karstensen og Hustru, Gram, Præstedatteren Jomfru Wedel fra Nustrup og Præstekonen fra Arrild. Lovise Slange, der ligesom Skovrideren optræder to Gange. Det er næsten en Selvfølge, at der ogsaa er hentet Faddere fra den hjemlige Præstegaard. Fra 1717 til 33 er Magister Iver Morup Præst i Skrydstrup. Hans Hustru og Datter er begge Faddere. Da den gamle Præst er forflyttet til Nustrup, bliver den nye Præst, Thomas Wangs Hustru ret snart 1734 — antaget som Fadder. Præstens første saavel som hans anden »Madame« er iøvrigt meget yndede som Faddere omkring i Sognet. Det samme gælder i nogen Grad med Hensyn til Peder Nielsen.

Skrydstrup Kirke ejer endnu et synligt Minde om Peder Nielsen, et saakaldet Ciborium eller en Sølvvæske til Opbevaring af Alterbrød. Paa Laaget staar hans Navn og Aarstallet 1726. Da han endnu paa det Tidspunkt ikke var Kirkeværge, kan der ikke være Tvivl om, at det er en Gave fra ham til Kirken. — Paa en lille Sølvkalk til Hjemmeberettelse fra 1736 staar Thomas Wangs og Peder Hørlyks Navne. Indskriften betyder maaske, at Bægeret med tilsvarende Sølvdisk er anskaffet i deres »Regeringstid«. Mere sandsynligt er det dog, at det er en Gave, de to har været fælles om. I den Retning peger maaske

ogsaa nogle Begivenheder fra Aarets første Maaned. En Søndag midt i Januar begravnes Peder Hørlyks 5 Aar gamle Søn Frederik. Den følgende Søndag begravnes den 2 Aar gamle Josias. Faa Dage senere 27. Januar maa Præsten begrave sit eget Barn, der et Aar gammelt. »Min lille Datter Joannette« staar der i Dødsregistret. Man kan ligesom mærke Faderens Sorg gennem de faa Ord. Samme Aar dør den lille Piges Moder. Fællesskabet i Sorgen har vist givet de to Sind til at være fælles om Gaven. Det kan tilføjes, at Peder Nielsen gav sin første Gave det Aar, da hans Moder, »salig Niels Hørlokes« Hustru, Maren, døde.

I Maj Maaned 1766 afstaar Peder Hørlyk sin Gaard til en Datter og Svigersøn. De andre Børn har i Forvejen faaet deres Arvepart udbetalt. Nu overlader han de to unge Gaarden med alt Tilbehør ude og inde »undtagen alle de Bitrær, som han haver udstaaen til Halvt, og den halve Part af alle de Bistader, som staar hjemme ved Gaarden«. Desuden skal de unge udrede 200 Rdlr. Cour. i rede Penge. Det skal være som »en Haandskilling« til de gamle. Saa skal de endelig nyde frit Ophold og Pleje paa Gaarden, saa længe de lever. Skulde det ske, at Forholdet mellem gamle og unge i Gaarden ikke blev godt, skal der opføres et 5 Fags Aftægtshus til de gamle i »den vestre Kaalgaard«, og der skal da ydes dem en anseelig aarlig Aftægt i Naturalier. Dette Hus er sikkert ikke blevet bygget. Peder Nielsen dør nemlig samme Sommer i en Alder af 65 Aar, og 3 Aar senere dør hans Hustru Johanna Christina »i hendes Alders 72½ Aar«. Paa sine gamle Dage nævnes Peder Hørlyk flere Gange med Titlen Seigneur. Denne Titel betyder vel ikke særlig meget, men den vidner dog om, at Peder Hørlyk har indtaget en fremskudt Plads blandt sine Standsfæller. Det ser næsten ud til, at han har været Slægtens Kronskud.

Hans Svigersøn og Efterfølger hed Erich Bramsen. Han stammede fra »Bierte« sikkert nok Sønder Bjært i Tyrstrup Herred. I hans Tid gik Gaarden — som saa mange andre nord-slesvigske Ejendomme — over fra Fæste til Selveje. 1795 afløses han af Sønnen Christoffer Bramsen, der har Gaarden til 1835.

Saa efterfølges denne af sin Søn Erich Bramsen, der sidder med Gaarden til 1872. Gennem godt og vel 100 Aar havde samme Gaard saaledes været i Familien Bramsens Eje. Nu gaar den gamle Slægtsgaard over paa fremmede Hænder. Gennem lange Tider havde Stillingen som Sognefoged fulgt Gaardens Indehaver.

Ogsaa den østre Gaard havde gennem lange Tider været i samme Slægts Eje. Til at begynde med gik den i Arv paa Spin-desiden. I Aaret 1765 var Hans Nielsen fra Ørsted i Oksenvad Sogn bleven gift med Datteren her, Maria Lauesdatter. Ved Peder Hørlyks Død det følgende Aar arver Erich Bramsen Stillingen som Sognefoged, Hans Nielsen derimod Stillingen som Sandemand. Gennem 4 Slægtled skifter det med Hans Nielsen og Niels Hansen som Ejere af Gaarden indtil 1883, da ogsaa denne Slægtsgaard kommer paa fremmede Hænder. Saa længe Beboerne paa den vestre Gaard var en Hansen, Persen eller Nielsen, fik de som Regel Stednavnet Hørlyk knyttet til deres Fornavn. Familienavnet Bramsen er jo saa sjældent, at der næppe her var Anledning til et særligt Kendingsnavn. Efterhaanden glider saa Hørlyknavnet over paa Ejerne af den østre Gaard. Allerede i andet Slægtled begynder Beboerne her at døbe deres Børn med Hørlyk som Stavn.

I 1905 køber den preussiske Stat de to Hørlykgaarde og forener dem atter til en enkelt Ejendom, en Statsdomæne paa ca. 140 Hektar. 1924 gaar Ejendommen atter over i privat Eje. De 64 Hektar forbliver ved Gaarden, og Resten udstykkes til Husmandsbrug.

Stednavnet Hørlyk er i Tidens Løb skrevet ret forskelligt: Horlucke, Hørlyck, Hørlech, Hørløck, Hørløk, Hørlock, Hoer-løcke, Hørlyk, Hørlykke. Naar Navnet bruges som Personnavn, skrives det ogsaa ret forskelligt. Det har, særlig i ældre Tid, været ret udbredt. De fleste af dem, der har baaret Navnet, har vistnok arvet det fra Hørlyk i Skrydstrup Sogn. I Øsby Sogn og i Hørup Sogn og maaske flere Steder — kendes ogsaa Hørlyk som Stednavn. Det er muligt, at nogen har deres Navn derfra. — Selv om det ikke kan siges, at alle de, der har baaret el-

ler bærer Navnet Hørlyk, er i Slægt med den Peder Hørlyk, der 1688 maatte lade sit Liv paa Retterstedet i Hammelev, saa er det sikkert Tilfældet med en Del af dem. Og saa er der naturligvis adskillige andre, der har noget af hans Blod i deres Aarer, selv om de ikke bærer hans Navn. Vi kan blot tænke paa Navnet Bramsen.

IV. Brylluppet i Sønderballe.

I det sydøstlige Hjørne af Gram Herred og Hoptrup Sogn findes der en By ved Navn Sønderballe. Den ligger idyllisk kønt i Læ af Skov og høje Bakker mod Vest med Udsigt mod Øst over Lille Bælt og Gønner Fjord. I den By indtráf der i Aarene 1686 87 flere Begivenheder, som antagelig i nogen Grad har forstyrret Idyllen.

Søndag den 15. August 1686 holdes der Begravelse eller Begravelsesgilde i Sønderballe. To af de tilstedeværende Gæster

Nis Boisen og Iver Hieronimussen — ypper Strid med hinanden. Sidstnævntes Fader, Hieronimus Simonsen⁴⁶), møder den efterfølgende Lørdag paa Herredstinget med Klage over, at hans Søn »uformodendes (er) vorden overfalden og udi Ansigtet med en Kniv saaret og beskadiget, som hverken kan skjules med Hat eller Haar«. Og han begærer, at Voldsmanden, nævnte Nis Boisen, maa blive afstraffet efter Lovens Bud. Den følgende Tingdag er Faderens Vrede stilnet af. »Formedelst Godtfolks Imellenhandling« er Parterne »vorden forligte«. »Begge vil svare Fogdens og Skriverens Rettighed, enhver lige meget«, men Nis Boisen skal alene svare de »kongelige Brøder«. — Slig Legen med Kniv i Andenmands Ansigt var naturligvis ikke ufarlig, og det maa kaldes et Held, at Legen endte forholdsvis godt.

Værre gik det ved et Bryllup, der faa Maaneder senere — Tirsdag den 15. Oktober — holdtes i Sønderballe. Her er det to unge Mennesker, der om Aftenen kommer i Strid med hinanden, og her ender det som ved Brylluppet i Skrydstrup Aaret forud med, at den ene med sin Kniv stikker den anden ihjel.

Den dræbte hed Iver Laursen, Drabsmanden Detlef Clausen. Denne betegnes som »Nis Persens Tjenestedreng«, og han var hjemmehørende i Tumby Sogn i Angel. Helt drengagtig har han næppe været, siden han er kommen i Tjeneste saa langt fra Hjemmet.

Drabet fandt Sted i Køkkenet, og der var kun to Vidner til det, Merete Peders Datter og Bodel Hieronimuses, førnævnte Hieronimus Simonsens Hustru. Hun havde sin Plads »ved Skorstensilden« og har antagelig været Køks ved Brylluppet. De to skulde egentlig have givet Møde paa Herredstinget og der aflagt Vidnesbyrd om, hvorledes Gerningen skete, men »eftersom de ej var saa stærke, at de selver til Ting kunde erscheinen og møde«, blev det paalagt en Mand ved Navn Peder Hansen sammen med førnævnte Nis Boisen at være Mellemmænd mellem dem og Retten. Kvinderne bekender »paa Sjæls og Salignheds Betragtning«, hvordan Sagen er gaaet for sig, og Mændene gengiver saa for Retten — efter forud at have aflagt »deres højeste Ed« — hvad de to Kvinder har berettet. Bodel beretter da, at »hun sad ved Skorstensilden i Køkkenet, og Detlef Clausen, som gjorde Gerningen, stod ved en Skive og karvede⁴⁷⁾ Tobak. Og talte da Detlef nogle schimpflige (skammelige) Ord til Bodil Hieronimusses og gik ned til hende med Kniven i Haanden. Imidlertid kom Iver Laursen ind til dennem, som sagde til Detlef: Hvad har du med den Kone at bestille, hun kunde baade være min og din Moder, det er en smuk gammel Kone. Og slog Iver tvende Gange efter Detlef med Haanden, men træffede hannem paa Hovedet ikkun den ene Gang. Stod saa Bodel Hieronimusses op og vilde gaa imellem til at forhindre, de ej skulde komme videre i Handelen. Des imidlertid slog Detlef til hannem med Kniven og bekom (Iver) sin Skade og størte(de) straks død til Jorden«. Merete samtykkede i Bodels Vidnesbyrd.

Seks Mænd fra Sønderballe vidnede for Retten, at de havde synet Liget af den dræbte og fundet, at han var »indstukken med en Kniv 2 Fingers Bred over den venstre Patte ind ved den venstre Side og ellers ingen andre Saar paa hannem«.

Først er Peder Elberg, den dræbtes Morbroder, Eftermaalsmand, men da han kort Tid efter havde det Uheld »af Højøvrighed fængsligen (at blive) arresteret udi Haderslev« og saaledes ikke kunde bringe Sagen »til Endskab«, maatte en Broder til den dræbte, Nis Laursen, overtage Hvervet. Den 27. November er Sagen naaet frem til Paakendelse af Sandemændene. Af deres Toug eller Dom skal her anføres det vigtigste: »Efterdi klarligen ses og erfares, at Detlef Clausen uden al billig Føje« har »dræbt og hjerteslagen Iver Laursen og saa godt som skammeligent hannem sit Liv berøvet« og samme D. C., »der han sit onde Forsæt og slemme Vilje havde fuldbragt, straks (er) bortgaaen og Sagen med sig tagen, og ikke siden hverken han eller nogen paa hans Vegne efter lovlig Citation (Stevning) . . . . til Tinge fremskikket for sig at svare, ... og ej det ringeste skriftlig Bevis og Dokument for os i Retten fremkom, hvorved kunde præsumeris (formodes) D. C. at have været forarsaget til at gøre Nødværge og sit Liv at forsvare, eller og Vaadegjærning derved kunde eragtes«, saa ved de »ej rettere . . . . at sværge og dømme, end at D. C. efter Lovens (Jydske Lovs) 2. Bog, 12. Cap. jo haver dræbt sagesløs Mand og er fordi (derfor) skyldig sin Fred at miste, og det saa sandt hjælpe os Gud og hans hellige Ord.«

Som Peder Hørlyk var ogsaa Detlef Clausen straks rømmet. Hvorlænge han har vandret omkring som fredløs, eller om han nogensinde har faaet anden Straf end Fredsløsheden, derom giver Tingbogen os ikke mindste Besked. Det var i hvert Fald — hvad man maaske kunde have tænkt — ikke ham, der sammen med Peder Hørlyk henrettedes paa Herredstinget 1688. Mærkeligt nok var vedkommende ogsaa fra Sønderballe. Det var en 23-aarig ugift Kvinde, der ligeledes havde et Drab paa sin Samvittighed, idet hun havde taget sit nyfødte Barns Liv. Hun hed Gjertrud Jebsdatter og var i Huset hos sin 63 Aar gamle Morbroder Jes Persen i Sønderballe. En Gang tidligere havde hun været frugtsommelig og født et Barn. Denne Gang søgte hun længst muligt at holde sin Tilstand skjult. Naar nogen af hendes nærmeste spurgte hende, om hun ikke var »trind« eller

»lavede til Barsel«, holdt hun dem hen med Snak. Hun havde heller ikke sørget for Tøj til det Barn, hun skulde føde, eller for at der blev hentet Jordemoder ved Fødselen. Da Morbroderen kom ind til hende, efter at hun havde født, hørte han, at »der var noget levendes ved hende, som smaapeb«, og han sagde da: »Se dig for, hvad du gør«, men hun svarede: »I tør intet skjøde mig.« (I behøver ikke at bryde jer om mig eller passe paa mig). Han henter saa paa hendes Bøn nogle Nabokoner. Da de kommer, finder de et fuldbaaret Pigebarn liggende død ved Moderens Side. Alt tydede paa, at hun selv havde taget sit Barns Liv.

Den 19. Maj 1688 er Gjertrud Jepsdatter til Vedermaalsting for at svare paa de mod hende rettede Beskyldninger. Her begærer Ridefogden, at Herredsfogden skal afsige Dom i Sagen, og Herredsfogden lover, at Dommen skal blive afsagt »med allerførste.« Denne Dom kendes ikke, vi ved kun, at Kongen stadfæstede den, og at Gjertrud Jepsdatter blev henrettet 3. November 1688 sammen med Peder Hølyk. Antagelig er hun »rettet med Sværde*« og Liget af hende begravet paa Retterstedet. Muligt er det, at hendes afhuggede Hoved er blevet anbragt paa Enden af en opretstaaende Stage, en »Stejle andre til Skræk og Advarsel. Saadan skete det med to Barne-mordersker fra Tønderegnet fyrretyve Aar senere. Og det ser ud til at have været almindelig Skik paa den Tid at »stejle« de Mødre, der havde taget deres Barns Liv.⁴⁰⁾

V. Efterskrift.

Der klages i ældre Tid stærkt over de mange blodige Slagsmaal og Drab, der fandt Sted. I en fyrstelig Skrivelse fra 1617 klages saaledes over »de utallige, ja mangfoldige Mord«, som fandt Sted paa den store Ø Nordstrand. Faa Aar senere — 1623 siger Præsten M. Boetius, der som faa kendte Forholdene paa Øen, at Folk her kunde myrde hverandre »ved en ringe, ja selv uden nogen som helst Anledning«. Og en lignende Kampiver vises ofte over for Landsmænd. »Næppe er«,

siger han, »et eller andet Ord vekslet, før de med deres temmelig korte Knive gennemborer Brystet eller Siderne« paa dem, der er bleven Genstand for deres Vrede. Lignende Klager hører vi fra andre Egne af Marsken.⁴⁹⁾ Disse Klager er holdte i al Almindelighed, og Klager har undertiden Hang til Overdrivelse. Fra Byen Ribe har vi fra Aarene 1557 til 1566 mere haandgribelige Vidnesbyrd. I Løbet af de 10 Aar blev der i Byen dræbt mindst 21 Personer eller gennemsnitlig 2 om Aaret. I samme Tidsrum maatte 68 Personer bøde til Byen for Saar, de havde tilføjet andre, 36 maatte bøde for Slagsmaal og 3 for overlagt Overfald.⁵⁰⁾

Ved at læse det, der foran er fortalt fra Gram Herred, kan man maaske faa det Indtryk, at Tilstanden der ikke var bedre henimod Slutningen af det 17. Aarhundrede. Det var den dog nok. Ved at gennemgaa Herredets Tingbøger fra den Tid, faar man det Indtryk, at Slagsmaal vel forekommer hyppigt, men det er sjældent, at de ender med Drab. Gennem 23 Aar fra 1667 til 1689 — nævnes der i Tingbogen 5 Drab. De 4 Barne-mordet medregnet falder i de sidste 10 Aar. I de forudgaaende 13 Aar meldes der kun om eet Drab, der fandt Sted 1672 i Byen Ørsted. Ved et Barselgilde her opstaar der Klammeri mellem to Ryttere. Det ender med, at den ene af dem dræber den anden. Mindst 3 af de 5 Drab er knyttede til et Gæstebud. Heri er dog intet underligt. De fleste Slagsmaal og Drab fandt Sted ved selskabelige Sammenkomster, naar Hovederne var bleven øre af Drik.

Noter.

1) For flere Aar siden har Hr. Landsarkivar Gribsvad og Hr. Pastor Carsten Petersen været saa venlige at henlede min Opmærksomhed paa dette Bryllup. Først nu har jeg faaet Lejlighed til at skrive om det. Hvor der ikke findes Kildeangivelse, er de af Gram Herreds Tingbøger, der opbevares i Landsarkivet, Aabenraa, som Regel benyttede.

2) Personalhist. Tidsskr. 9, V, 135.

3) O. F. Arends Gejstligh. i Slesvig og Holsten I 9, II 228.

4) Her havde han og Peter Jessen i Fællesskab en Gaard. Haderslev Amts Jordebog 1672, Rigsark.

5) Det er vel nok Præstens egen og hans Hustrus, »salig Elsa Hr. Hanses Begravelse«. De maa da være døde med kort Mellemrum. Hr. Mathias har lagt 26 Rd. ud for hendes Begravelse. Dem har han tilgode i Boet.

6) Troels Lund, Dagligt Liv i Norden i det 16. Aarh. XI 204 f.

7) Troels Lund, Anf. Skr. XI 265.

8) Det blev ikke til noget med Opsættelsen. Under Reparationen holdtes der Ting i Tørring Kro.

9) Kort over »den kongelige Avlsgaard« Tørrings Jorder 1774.

10) Hans Efterfølger var Sønnen Jacobus, der 1733 efterfølges af sin Søn Peder Christian, der dør 1779. Sidstnævnte er født 1706 paa Gaarden Solkjær i Grarup Sogn, som Faderen maa have haft paa den Tid. Han var den første Herredsfoged i Gram Herred med akademisk Uddannelse. Hammelev Sogns Kirkebog 1779, Archiv für Sippenforschung 1932, S. 339 f.

11) T. O. Achelis, Haderslev II 425.

12) De første Kapitler i jyske Lovs II Bog handler om Sandemændene og deres Gerning.

13) Kofod Ancher, Saml. Skr. II 820.

14) Jfr. D. L. 1—16 — 2 og 3.

15) Saml. t. jydsk Hist. og Top. I. 661 f.

16) Chr. Stemmann, Schlesw. Recht u. Gerichtsverv, im siebenz. Jahrh. 158 Jydske Saml. I 448. Ved Retten i Gram ifaldt de Bøder, naar de udeblev eller kom for sent. C. E. Andersen, Grams Hist. 189.

17) De hedder i Tiden omkring 1685 henholdsvis Martin Hansen og Christian Kornbeck.

18) Tye = bevis. dømme. Stemmann, anf. Skr. 67.

19) Almindelig Betegnelse for den af Sandemændene afgivne Kendelse. Den kaldes ogsaa Dom eller Ed.

20) Hist. Tidsskr. 10, I, 395 f., Chr. Stemmann, Den d. Retshist. 608 f.

21) Kornkiste, vel nok uden Korn, Rugen, der nævnes, er sikkert saaet.

22) Hist. Tidsskr. 10, I, 439.

23) «Fredkøb» kaldtes den Sum, der betales Kongen.

24) I Tingbogen nævnes flere Gange en Ebbe Jensen paa Gaarden

Uldallund i Skrydstrup Sogn. Maaske har han været gift med en Datter af Peder Hørlyk.

²³⁾ Teksten er noget medtaget. Den er her anført efter Stemanns Gengivelse i Schlesw. Recht u. Gerichtsverf. fra 1855, S. 181.

²⁴⁾ Ifølge et Gravmæle over ham og hans to Hustruer, der tidligere fandtes i Starup Kirke, synes han at være død 1696. Danske Atlas VII 142.

²⁵⁾ Stemann, Anf. Skr. 177.

²⁶⁾ S. M. Gjellerup, Jens Dinesen Jersin, 172, Kancelliets Brevbøger 1630—32, S. 133, 148. Noget nyt Præsteembede fik han dog nok aldrig. Gennem mange Aar levede han som Borger i Ribe. Fra Ribe Amt 1928, S. 67.

²⁷⁾ Hist. Tidsskr. 10, I, 433 f.

²⁸⁾ Trap, De sønderj. Landsdele, 151.

²⁹⁾ Achelis, Haderslev, II 364 f., 444.

³⁰⁾ K. K. Kristensen, Ovtrup Sogn, 84.

³¹⁾ Hugo Matthiessen, Bøddel og Galgefugl, 48 f., 57. Kinch. Ribe Bys Hist. II 667.

³²⁾ 2—7—7 og 8., H. F. Rørdam, Danske Kirkelove I 84—85, E. Michelsen, Die schl.-holst. Kirchenordn. von 1542, II 60 f.

³³⁾ Die Heimat 1929, S. 90 f.

³⁴⁾ Hugo Matthiessen, Bøddel og Galgefugl, 95, Thiele, Danm. Folkesagn III 115, J. Brodersen, Fra gl. Dage, 97, 210.

³⁵⁾ D. L. 6—6—21, Aarb. for dansk Kulturhist. 1893, S. 67 f.

³⁶⁾ Sønderj. Skatte- og Jordebøger fra Reformationstiden 86, 113.

³⁷⁾ Ribe Bisparkiv, Landsark., Viborg. Hr. Arkivar Hvidtfeldt har været saa venlig at henlede min Opmærksomhed paa denne Fortegnelse.

³⁸⁾ Jordebog i Rigsarkivet.

³⁹⁾ Præsteindberetning om Tiendeydere, Gaarde og Bol, Rigsark.

⁴⁰⁾ Haderslev Amts Jordebog 1672. Rigsark.

⁴¹⁾ I Tingbogen omtales der under 11/10. 1669 en »Jep Nissen og sin Søn Peder Hørlock i Hørlock«. Er denne Jep Nissen maaske Stedfader til Peder og Niels Hansen? Trængselsaarene i Slutningen af Halvtredserne vendte op og ned paa Forholdene mange andre Steder. Det har maaske ogsaa været Tilfældet paa Hørlyk.

⁴²⁾ Medvirkende ved Forliget var en Broder Niels Persen eller Niels Hørlyk — vel nok ovennævnte N. H. Iøvrigt var der samtidig en Sognefoged N. H. i Skovby i Vedsted Sogn.

⁴³⁾ Kirkeregnskabsbogen.

⁴⁴⁾ Personalh. Tidsskr. 1 R., 3 B, 114.

⁴⁵⁾ Signeur, en fransk Titel, Herre. Bruges over for Folk, der hører sig lidt over det alm. Jævnmaal.

⁴⁶⁾ Han var forhenværende Gaardmand. Sidst paa Aaret 1683 havde han paa Grund af Pengevanskeligheder «med Øvrigheds Consens og Vilje» solgt Gaarden til Hans Pedersen fra Aarø. Han anholder om, at Køberen »af et kristeligt Hjertelag vil lade sig finde og kjende at give hannem nogle smaa Stykker Land i hver Indtægt til sig, sin Hustru og Børns nødtørftigste og nogenlunde Ophold.« Det lader til, at Køberen »af kristelig Affection« »resolverer« sig hertil — »saa længe han (Hieronimus S.) og hans Hustru forholder sig skikkelig og vel imod hannem.«

⁴⁷⁾ Skar Tobakslade itu, maaske paa et »Karvebræt«. Det faar staa hen, om det var til Gæsterne eller til sig selv, han skar Tobakken.

⁴⁸⁾ Die Heimat 1828, S. 67 f. I Jahrb. für die Landesk. der Herzogth. VI B. S. 95 Noten fortælles der om en Barnemorderske fra

Sønderballe og en Tyv fra Skrydstrup, der samme Dag hængtes paa Gram Herreds Ting. Her er formentlig sket en Forveksling eller Fejlhuskning.

⁴⁹⁾ Sønderj. Aarb. 1900, S. 267 f.

⁵⁰⁾ Saml. til jydsk Hist. og Top. I 219 f.
